

نقش جهاد سازندگی در دوران پس از انقلاب و دفاع مقدس به عنوان شاخصی از مدیریت جهادی

جواد معصومی^۱

زنجان، خیابان سعدی شمالی، کوچه خادم، بن بست دوم، پلاک ۳۲ Masoomijavad@Gmail.com

چکیده:

جهاد سازندگی از جمله سازندگیهای پس از پیروزی انقلاب است. این نهاد مقدس و مردمی که در آغاز در مناطق روستایی و شهری با هدف رفع محرومیت این مناطق در گروههای کاملاً مردمی بوجود آمد، در مدت کوتاهی توانست خدمات بسیار ارزنده ای را در روستاها انجام دهد. با شروع جنگ تحمیلی این نهاد مقدس با نیروهای مردمی وارد جنگ شد و با خلوصی که در اعضای این نهاد بود توانست نقش کلیدی در پیروزی سپاهیان اسلام ایفا نماید. این تحقیق که با روش توصیفی- تحلیلی انجام گرفته است سعی کرده تا نقش جهاد سازندگی را به عنوان شاخص در همه زمینه های عرصه مدیریت جهادی مورد توجه قرار دهد و این نتیجه حاصل خواهد شد که نهاد انقلابی جهاد سازندگی در همه زمینه های مدیریت جهادی به عنوان یک الگو می تواند بکار رود.

واژه های کلیدی: جهاد سازندگی- مدیریت جهادی- پیروزی انقلاب- دفاع مقدس

۱- مقدمه

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بهمن ماه ۱۳۵۷، با توجه به نیازی که برای تغییر اوضاع گذشته و تشکیلات اداری، اقتصادی، نظامی و ... در جامعه احساس می شد، نهادهای انقلابی یکی پس از دیگری تاسیس شدند. با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در ۳۱ شهریور ماه ۱۳۵۹، این نهادها با توجه به رسالتی که در حفظ و تداوم انقلاب اسلامی داشتند، به سرعت با نیروها و امکانات خود به مقابله با متجاوزان شتافتند و نقش هایی اساسی و سرنوشت ساز در جبهه ها به عهده گرفتند. جهاد سازندگی نیز که در ۲۷ خرداد ۱۳۵۸ به فرمان حضرت امام خمینی(ره) بنیان نهاده شد، به عنوان یک نهاد انقلابی(از سال ۱۳۶۲ تبدیل به وزارتخانه شد) با شروع جنگ تحمیلی، به شکل داوطلبانه نیروها و امکانات خود را در اختیار دفاع از مرزهای کشور و انقلاب اسلامی قرار داد و به سرعت تبدیل به یکی از ضلع های اصلی جنگ شد. با تشکیل

^۱ کارشناس ارشد و پژوهشگر جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

واحد((پشتیبانی مهندسی جنگ جهاد سازندگی)) این نقش به شکلی سازمان یافته تر و موثرتر نمودار شد و از این زمان به بعد فعالیت های جهاد سازندگی وارد مرحله جدیدی شد که تا پایان جنگ ادامه یافت. فعالیت های جهادگران در جبهه ها، بسیار گسترده بود. آنها در هر عملیات، سه مرحله ی ((قبل از عملیات))، ((حین عملیات)) و ((بعد از عملیات)) کار مهندسی انجام می دادند و علاوه بر آن در اموری چون جمع آوری کمک های مردمی و رفع نیازهای رزمندگان در جبهه ها، خدمات ارزنده ای ارائه کردند.

۲- جهاد و جایگاه آن در اسلام

جهاد، بهره جویی از همه ظرفیت، با استفاده از جمیع امکانات، برای دست یابی به هدف مورد نظر را گویند. شهید آیت الله دکتر بهشتی درباره جهاد می نویسد: ((جهاد یعنی کوشش همه جانبه و کامل برای رسیدن به هدف و در معنای اسلامی، نهایت جهد و کوشش است در راه خدا برای نجات خلق از ظلم ها و اسارت ها و استقرار خدا پرستی و تسلط عدالت اجتماعی بر زندگی انسان ها که در بسیاری از موارد با فداکاری و جانبازی همراه است)). [۱]

آیت الله مهدوی کنی نیز درباره مفهوم جهاد چنین می گوید: ((هر کوشش فراوانی که در راه خدا و در راه اعتلای کلمه حق و خدمت به مسلمانان و بندگان خدا و عمران و آبادانی کشور اسلامی باشد، جهاد است. و در فرهنگ اسلامی ما، برای ارزشمند شدن حرکت و یافتن نام جهاد باید حرکت با ایمان به خدا و در راه خدا باشد. در اسلام، هدف، وسیله را توجیه نمی کند، بلکه هدف وسیله را شکل می دهد و برای رسیدن به الله باید راهی الهی را انتخاب کرد)).

در بسیاری از آیات قرآن کریم سه مفهوم مقدس ایمان، هجرت و جهاد با هم آمده است. انسان آرمانی قرآن، موجودی وابسته به ایمان و وارسته از هر چیز دیگر است و برای نجات ایمان خود هجرت می کند و برای نجات ایمان جامعه- در حقیقت نجات جامعه از بی ایمانی- جهاد می کند. در خطبه ای از نهج البلاغه آمده است: ((إن الجهاد باب من ابواب الجنة فتحه الله لخاصه اولیائه)) همانا جهاد دری از درهای بهشت است، دری که خداوند آن را به روی همه کس نگشوده است و هر فردی لیاقت ندارد که ((باب الجهاد)) به رویش گشوده شود و جزء مجاهدان باشد. خداوند این در را به روی دوستان خاص خود گشوده است. مجاهدان از اولیاءالله برتر و با ((خاصه اولیا الله)) مساوی اند.

قرآن کریم در سوره اعراف از جامه تقوا سخن می گوید و حضرت علی(ع) در نهج البلاغه می فرماید: ((و هو لباس التقوی)) جهاد، جامه تقواست. [۲]

تقوا یعنی پاکی راستین، پاکی از آلودگیهای روحی و اخلاقی که در خود خواهی ها و خود پسندیها و خود گرایی ها ریشه دارند. به همین دلیل، مجاهد واقعی با تقواترین با تقواهاست؛ زیرا هر کس از جنبه ای پاک و متقی است، یکی از آن جهت که از حسادت پاک است، دیگری از تکبر، سومی از حرص و چهارمی از بخل اما مجاهد، پاک ترین پاکهاست. زیرا از هستی خود گذشته و مجاهد پاک باخته است؛ بنابراین دری که به روی پاک باختگان باز می شود، با سایر پاکان، متفاوت است. درجه و مرتبه داشتن تقوا به خوبی از قرآن کریم فهمیده می شود: ((لیس علی الذین آمنوا و عملوا الصالحات ثم اتقوا و آمنوا ثم اتقوا و احسنوا و الله یحب المحسنین)) (بر آنان که ایمان آورده و شایسته عمل کرده اند، در مورد آنچه از نعمتهای دنیا مصرف کنند، باکی نیست(حلالشان باد) هر گاه تقوا و ایمان و عمل صالح را توأم داشته باشند و بعد از آن، ایمان و تقوا و بار دیگر تقوا و احسان).

این آیه متضمن دو نکته از معارف قرآنی است: یکی درجات و مراتب ایمان و تقوا، دیگری فلسفه حیات و حقوق انسان. منظور آن است که نعمتها برای انسان و انسان برای ایمان و تقوا و عمل است. وقتی انسان مجاز به استفاده از نعمتهای الهی است و

هنگامی این نعمتها بجا مصرف خواهد شد، که انسان در مسیر تکاملی خود- که خلقت او را در آن مسیر قرار داده- حرکت کند، یعنی مسیر ایمان و تقوا و عمل شایسته. علمای اسلامی با الهام از این آیه و سایر تصریحات و اشارت متون اسلامی، مراتب تقوا را به تقوای عام، خاص و خاص الخاص اصطلاح کرده اند. تقوای مجاهدان، تقوای پاک باختگی است. شهیدان تمامی دارایی های خود را مخلصانه و به حق تسلیم کرده اند.

حضرت علی(ع) در نهج البلاغه می فرماید: ((و درع الله الحصینه و جنته الوثیقه)) (جهاد زره نفوذ ناپذیر و سپر مطمئن خداست). اگر روحیه ملت مسلمانی روحیه جهاد باشد و اگر این سپر الهی را همواره در دست داشته باشد، دیگر ضربه ای بر او کارگر نخواهد بود. به این علت حضرت، جهاد را به سپر و زره تشبیه کرده که برخی از جهادها نوعی پیش گیری است و مانع برخورد ضربه می شود، و بعضی دیگر نوعی مقاومت است و حملات را بی اثر می کند.

۳- نهادهای انقلابی

انقلاب ملت مسلمان ایران در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ طومار حاکمیت سیاسی طاغوت را در هم پیچید و نظامی نوین با ایدئولوژی اسلامی ایجاد نمود. تشکیلات سیاسی با رهبری ولی فقیه و کادریهای ایدئولوگ و کار آزموده ایجاد گردید و به مرور دامنه خود را تا تشکیل مجلس شورای اسلامی و کابینه دولت اسلامی و انتخابات ریاست جمهوری و ... گسترش داد. اما بدیهی است که به موازات تشکیلات سیاسی فوق نمی توان ساخت اقتصادی اداری و نظامی را دگرگون نمود. از سوی دیگر نفوذ انقلاب در تمام تشکیلات و روابط نابودی ارزشهای رژیم طاغوت و خلق ارزشهای نوین انقلابی باعث ایجاد توقع به حق مردم جهت تغییر روابط ارتجاعی گذشته به روابطی با ضوابط و ساخت اسلامی گردید و این امر ایجاب می کرد که هر چه سریعتر، تغییراتی در تشکیلات اقتصادی و اداری و نظامی مملکت ایجاد شود؛ تاسیس نهادهای انقلابی، به منظور حل این تناقض بود.

اولین نهادی که پس از پیروزی انقلاب به وجود آمد، کمیته انقلاب اسلامی بود. امام خمینی(ره) پس از اطلاع از سقوط پادگانها و کلانتریها که باعث شده بود، سلاحهای بسیاری به دست مردم بیفتد، طی پیامی فرمان دادند سلاحهایی که مردم و جوانان جمع کرده اند به مساجد محلشان زیر نظر امام جماعت تحویل بدهند و حفاظت محله ها و مراکز موسسات را عهده دار شوند. به همین موازات جهاد سازندگی نیز برای خدمت به روستائیان و مناطق محروم، و بردن ارزشها و فرهنگ انقلاب به آن مناطق در تاریخ ۲۷ خرداد ۱۳۵۸ تاسیس شد. نیروهای جهاد سازندگی هم در بخش عمرانی نظیر راه سازی و برق رسانی و تامین آب آشامیدنی، و هم در بخش کشاورزی و دامداری و هم در زمینه آموزشی و فرهنگی توانست خدمات زیادی به سراسر مناطق محروم و توده های مستضعف تقدیم کند.

نهاد انقلابی جهاد سازندگی به عنوان یکی از بخشهای عینیت یافته تفکر انقلاب اسلامی محصول یک اعتقاد هماهنگ بودند که با اشکال مختلف پس از پیروزی انقلاب و در حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران به وجود آمدند. خصوصیات جهاد و نهادهای انقلابی را می توان به این ترتیب بر شمرد: ۱- حذف تشریفات اداری و کاغذ بازی که وقت و مال مردم را به هدر می دهد و باعث رکود کار اداری و سوء استفاده مالی و مردم آزاری می شود.

۲- سرعت عمل در ارائه خدمات به مردم.

۳- تصدی جوانان و کارمندان متعهد و دلسوز انقلابی - که ارائه خدمات را در نهاد خود به مردم، به آبروی انقلاب و نظام جمهوری و اسلام وابسته می دانند- به جای کارمندانی که اغلب به قصد خدمت، ((نوکر دولت)) شده اند و اکثراً تحت تاثیر فرهنگ دنیا داری غرب بوده اند.

۴- پرورش استعداد این نیروهای متعهد و دلسوز و ظهور ابتکار و خلاقیت و ابداع. این خصوصیات در نهاد جهاد به خوبی دیده می شود.

۵- ایجاد نمونه و ارائه سر مشقی برای ادارات و موسسات باقی مانده از رژیم طاغوتی تا در جریان تحول آنها مورد استفاده قرار گیرد.

حضرت امام خمینی(ره) در جمع اعضای جهاد سازندگی در تاریخ ۵۹/۳/۲۷ (اولین سالگرد تاسیس جهاد سازندگی) در مورد نهادهای انقلابی و جهاد سازندگی چنین فرمودند: ((سرتاسر کشور نهادهای مختلف پیدا شد، جوشید. یکی از نهادهایی که از خود ملت جوشید و متکفل آن خود ملت بود، همین جهاد سازندگی بود. کمیته ها و پاسداران و همه این نهادهای تازه و جدید بدون اینکه یک سازمانی در کار باشد، خود همان مردم درست کردند و مادامی که این معنا باشد که مردم خودشان موظف می دانند خودشان را برای ساختن، آسیب نخواهند دید. آن روز آسیب خدای نخواستہ به کشور ما و به ملت ما می رسید که این معنایی که در اول نهضت پیدا شد و سبب پیروزی شد، این معنا از بین مردم برود یعنی به واسطه اختلافات و تشتتات و هواهای نفسانی طوری بشود که از آن معنای الهی که در بین ملت بود و موجب پیروزی شد تهی بشود و در آن وقت دست رحمت الهی از سر این کشور خدای نخواستہ برداشته بشود. کاری بکنید که این کلمه ((یدالله مع الجماعه)) از دستتان نرود. اگر جماعتها همه با هم باشند و ایده اسلامی باشد دست خدا همراه شماست. نهادهایی که در ایران از خود ملت پیدا شد اولش با یک قصد خالصی، الهی پیدا شد و ظاهر شد اگر این قصد خالص از پیش شما کوچ بکند، دست خدا هم برداشته می شود. کوشش کنید که این نهادی که شما در آن خدمت می کنید و خدمت ارزنده ای است، بسیار کوشش کنید که این خدمت در راه خدا باشد. خدمت به بندگان خدا، خدمت به بندگان مستضعف خدا که مورد عنایت حق تعالی هستند. کوشش کنید که این خدمت آلوده نشود به بعضی از کارهایی که ناپسند است. شیاطین درصددند که هر یک از این نهادهای اسلامی را لکه دار کنند و دستهای خائنین در کار است، توطئه ها در کار است که این نهادهای اسلامی را به دنیا بر خلاف آنچه که هست معرفی کنند. اگر خدای نخواستہ در این نهادها یک کارهای برخلاف موازین انجام بگیرد، فرصت دست بدخواهان می افتد و در بوق و کرنا این مطلب را بزرگ می کنند و شما که برای خدا مشغول کار هستید، شما را بدنام می کنند. دادگاههای سرتاسر کشور توجه داشته باشند که در دادگاهی، خدای تبارک و تعالی را در نظر بگیرند و از اشتباهات و خطاها و انحرافها پرهیز کنند و در اموال و نفوس مردم با احتیاط رفتار کنند که اگر خدای نخواستہ یک بیگناهی به دست اشخاص، مجرم حساب بشود یا برای او جزایی تعیین بشود، این در دستگاه الهی بسیار بزرگ است، جواب ندارند بدهند)). [۳]

۴- تأسیس جهاد سازندگی

بعد از فرمان تاریخی حضرت امام خمینی(ره) در ۲۷ خرداد ۱۳۵۸ مبنی بر تشکیل جهاد سازندگی جهت رفع محرومیت ها و آبادانی کشور، جهاد سازندگی به منظور فراهم ساختن نهضتی همه جانبه در جهت مبارزه با فقر، محرومیت زدایی، توسعه و عمران روستاها و در یک کلام، حرکت در جهت استقلال و خود کفایی، از متن توده های میلیونی مردم محروم و مستضعف به وجود آمد. رسالت اصلی جهادگران((ابلاغ پیام اسلام و انقلاب)) و ((کاشتن بذر استقلال و آبادانی در دل روستاها)) بود. شروع کار جهاد سازندگی و فکر تاسیس این نهاد مقدس متکی بر اراده حضرت امام خمینی(ره) و برخاسته از افکار سالم و نیت خالصانه جهادگران بود.

پس از سقوط رژیم پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی ایران، فرهنگ، اقتصاد، سیاست، امنیت، صنعت، تجارت، آموزش، کشاورزی و عمران و ... بخصوص در مناطق روستایی و عشایری نیاز به تحولی بنیادین و رویکردی متعالی و در نهایت الهی داشتند که در

این میان نهادهای انقلاب اسلامی هر یک با به دوش گرفتن رسالتی سنگین یکی پس از دیگری به امر مبارک حضرت امام پا به عرصه ظهور گذاشتند. از جمله این نهادهای مقدس جهاد سازندگی بود. نهادی که یکی از اساسی ترین و مهمترین کارکردها را نسبت به حفظ و استمرار انقلاب اسلامی و تحقق آرمانهای متعالی آن، یعنی محرومیت زدایی از مناطق محروم، روستایی و عشایری و نیز ترمیم خرابیهای به جا مانده از رژیم ستم شاهی طاغوت را بر عهده گرفت و این در حالی بود که فقط کمتر از پنج ماه از پیروزی قیام شکوهمند اسلامی ایران می گذشت. با صدور فرمان تاریخی حضرت امام (ره) در ۲۷ خرداد ۱۳۵۸، انبوه امت همیشه در صحنه، متشکل از اقشار مختلف مردم، اعم از زن و مرد، پیر و جوان، کوچک و بزرگ، دانشگاهی و دانشجو، متخصصان، کشاورزان، صنعتگران، کارمندان، روحانیان و ... به دعوت آسمانی آن حضرت، با دل و جان لبیک گفتند و آمادگی خود را برای شرکت در نهضت بزرگ سازندگی زیر لوای جهاد سازندگی اعلام کردند و بدین سان تشکیلات نهاد مقدس جهاد سازندگی شکل گرفت. تلاشهای خالصانه، شبانه روزی و خستگی ناپذیر جهادگران در زمینه های مختلف عمرانی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در مناطق روستایی به ویژه نقاط محروم و دور افتاده نور امید را در دل هر روستایی منور کرد و در حقیقت در چنین شرایطی هیچ تشکیلی غیر از جهاد سازندگی قادر نبود نقش خود را در این امر مهم این چنین موفق ایفا کند.

دو ویژگی عشق به ولایت حضرت امام (ره) و عشق خدمت به مردم مسلمان که تمام وجود هر جهادگر را فرا گرفته بود، باعث شد تا جهاد سازندگی علاوه بر وظیفه اولیه اش که سازندگی مناطق محروم است، در مواقع لزوم نیز در هر منطقه ای که نیاز انقلاب اقتضا می کرد، چه مناطق سیل زده یا زلزله زده و چه میداین جنگ و دفاع مقدس حضور مستمر و قدرتمند داشته باشد تا بدان حد که جنگ در سرلوحه فعالیت های جهاد سازندگی جای گرفت و خدمات جهادگران در جبهه های حق علیه باطل چنان درخشید که از سوی امام (ره) مفتخر به دریافت لقب ((سنگرسازان بی سنگر)) شدند.

جهاد سازندگی در راستای تحقق فرمانهای حضرت امام (ره) دستاوردهای زیر را به دنبال داشت:

- ۱- توجه خاص به محرومان و مستضعفان و نگرشی همه جانبه به مناطق محروم روستایی.
- ۲- تلاش در جهت تحقق رشد کشاورزی به عنوان محور استقلال کشور
- ۳- ایفای وظایف سازندگی در عرصه جنگ، شهادت و بازسازی ویرانه های به جا مانده از جنگ
- ۴- رشد شخصیت روستائیان و جلب مشارکت آنان
- ۵- تربیت سازندگان متعهد و حزب اللهی برای نظام اداری کشور با ارتقاء سطح بینش علمی و مهارتهای آنان.
- ۶- دگرگون ساختن چهره روستاهای کشور در سایه ((توکل به خدا)) و ((اطاعت از ولایت فقیه)) و در نتیجه بسیاری از ناممکن ها را ممکن ساختن. [۴]

ویژگی های جهاد سازندگی را نیز می توان به این صورت بر شمرد:

- ۱- مردم گرایی
- ۲- ارزش مداری
- ۳- انعطاف پذیری
- ۴- استمرار
- ۵- پویایی
- ۶- خود باوری
- ۷- نوگرایی

۸- دین محوری

۹- ولایت محوری

۱۰- فرهنگ خاص سازمانی

شایان ذکر است که پنج ویژگی اول یعنی مردم گرایی، ارزش مداری، انعطاف پذیری، استمرار و پویایی ویژگیهای نهاد است که جهاد سازندگی نیز مانند هر نهاد دیگر، این ویژگیها را دارا می باشد و پنج ویژگی دیگر خودباوری، نوگرایی، دین محوری، ولایت محوری، فرهنگ خاص سازمانی است که جهاد سازندگی علاوه بر ویژگیهای معمول و متداول نهادها، دارا می باشد. [۵]

۵- انگیزه های حضور جهاد سازندگی در جنگ

انقلاب اسلامی ایران که در مبارزه خود شیوه نوینی را مبتنی بر مکتب پویای اسلام و اصالت دادن به مردم، تکیه بر ایمان و باور پیروزی خون بر شمشیر و به دور از هر گونه وابستگی به ابرقدرتها ارائه نموده بود، در بهمن ۱۳۵۷ بر نظام شاهنشاهی غلبه کرد. پس از آن تلاش برای حفظ و تثبیت پیروزیهای به دست آمده و زدودن آثار باقی مانده نظام گذشته از جامعه که زمینه تداوم و تحقق بخشیدن به آرمانهای انقلاب به شمار می رفت، آغاز شد. اما ناتوانی ارگانهای اجرائی به جا مانده از گذشته در همگامی با حرکت جدید از سرعت انقلاب برای ایجاد تغییرات بنیادی در روابط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی گذشته می کاست و بی تردید انجام این وظایف از عهده ارگانهایی بر آمد که از دل ارزشهای جدید بیرون آمده و دارای بافت اسلامی باشند؛ رساندن پیام انقلاب به روستاها، زدودن چهره فقر و محرومیت تحمیل شده در روستائیان میهن اسلامی، حرکت به سمت خودکفایی و گسستن بندهای اسارت و وابستگی و ... به عنوان نیاز مبرم انقلاب از جانب مردم مسلمان و انقلابی احساس می شد که مسلماً مسئله بازسازی و آبادانی کشور بر اساس ارزشها و معیارهای اسلامی و ایجاد تحول و حرکت در روستاها نیز، یک تشکیلات آشنا با مفاهیم اسلام و انقلاب که درک عمیقی از درد و محرومیت داشته باشد را طلب می کرد. انجام این مسئولیت بر عهده جهاد سازندگی بال رحمت انقلاب که در اواخر خرداد ۱۳۵۸ با فرمان امام خمینی(ره) تشکیل شد، واگذار گردید و مردم با استقبال عظیم خود از این نهاد انقلابی که در واقع خود اعضای آن بودند، جهاد را در انجام این مسئولیت یاری نمودند. جهادگران روستا را انتخاب کردند، بدان امید که با تلاش در کنار مستضعفین روستائین و با تحقق به اصالت انسان، این باور را بوجود آوردند که با تکیه بر ایمان و ضوابط اسلامی و اعتماد به مردم و با استفاده از هر آنچه ساخته و پرداخته خودمان است، می توان در مقابل قدرتهای مستکبر ایستاد و پیروز شد. بایست چرخهای از کار افتاده کشاورزی را به کار انداخت و به آن سرعت بخشید تا به خود کفایی و استقلال اقتصادی دست یافت.

تا شروع جنگ تحمیلی تمام کوشش و تلاش جهادگران معطوف به روستاهای محروم گوشه و کنار ایران اسلامی بود، اما جنگ رسالت دیگری را در برابر جهادگران قرار داد. چرا که آنها برای حفظ استقلال و حاکمیت انقلاب اسلامی رنج رفتن به محرومترین و دور افتاده ترین مناطق روستایی را به جان خریدند که شروع جنگ تحمیلی هر دو اینها را مورد تهدید و تهاجم قرار داده بود.

عامل اصلی ورود جهاد سازندگی به جنگ، پیروی از این عالم مجاهد و معمار انقلاب اسلامی بود. همه مردم اعم از روستایی، شهری، کشاورزان، معماران، مهندسان و همه کسانی که در یک صنفی بوده و متعهد بودند، در این راستا فعالیت می کردند. جهادیهها هم که نیروهایی از بطن مردم بودند، از این قاعده مستثنی نبودند. با شروع جنگ نیروهای زیادی راهی جبهه ها شدند، جهاد هم که ابتدا یک تشکیلاتی برای آبادی بود با شروع جنگ جهت دفاع در جبهه ها حضور یافته بود.

((روزهای اول جنگ ارتش امور را رها کرده بود و از طرفی نیروهای جهادی و حتی نیروهای سپاهی را به عنوان نیروی نظامی قبول نداشتند اما به هر حال نیروهای جهادی وارد جبهه های جنگ شده بودند و نمی دانستند باید چه کار کنند، یعنی شیوه مبارزه را نمی دانستند اما کم کم در ظرف یک ماه، چهل و پنج روز اول متوجه شدند که علاوه بر جنگیدن با اسلحه، توپ و تانک و هواپیما و ... که لجستیک نظامی نامیده می شوند، نیاز به یک لجستیک سنگین دیگری نیز هست؛ یعنی در وهله اول همان وسایل جنگی مثل جیب ارتشی ها یا سپاهی ها خراب می شد و نیاز به تعمیر داشت و کسی برای تعمیر آن نبود. جهاد سازندگی اولین کاری که کرد برای آنها یک پایگاهی ساخت و از اهالی صنف تعمیرکار، نیرو جذب کرد و امکاناتی برایشان درست کرد. برای توزیع کمکهای مردمی که به جبهه ها ارسال شده بود، ایستگاههای صلواتی توسط نیروهای جهاد سازندگی ایجاد شد، کم کم این ابداعات گسترش پیدا کرد و برای اینکه رزمنده بتواند به راحتی بالای کوه برود یا در دشت دوام بیاورد، جهاد سازندگی بالای کوه جاده ساخت و در دشت خاکریز زد. برای خاکریز زدن، ابتدا که تجربه ای بین جهادگران برای چنین کارهایی وجود نداشت، با بیل و کلنگ اقدام شد و بعد از مدتی معلوم شد که با بیل و کلنگ پیشرفت کار بسیار کم است و لازم شد بولدوزرها، لودرها و دستگاههای مختلف وارد جنگ شوند. پس از ورود این ابزار به جنگ، آنها سازماندهی شدند و اختراعات و ابتکارات زیاد شد و حتی به صورت زرهی در آمدند که گلوله هم به آنها کارساز نبود؛ البته زرهی شدن آنها مربوط به اواخر جنگ بود. ساخت موشکها، سایتها، انواع هلیکوپترها و انواع هواپیماها توسط جهاد انجام شد که اسناد همه آنها موجود است)). به این ترتیب جهاد سازندگی به عنوان یک نهاد تازه تاسیس که تنها پانزده ماه از عمر آن می گذشت و امکانات زیادی برای حضور در جنگ نداشت، بر اساس احساس تکلیف به جبهه های جنگ شتافتند و نقشی قابل توجه و کلیدی در این عرصه ایفا کردند.

۶- تشکیل ستاد پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی

با تجاوز نیروهای رژیم بعث عراق به ایران و اعلام دفاع و مقاومت عمومی از سوی حضرت امام خمینی(ره)، جهاد سازندگی به عنوان بازوی پرتوان انقلاب اسلامی و جهادگران همچون فرزندان همیشه در صحنه امام مشتاقانه به جبهه های نبرد حق علیه باطل شتافتند. فعالیتهای جهاد شامل تربیت و سازماندهی نیروهای رزمنده و انتظامی برای حفظ امنیت شهرهای خط مقدم، فعالیت فرهنگی، امدادی، تدارکاتی، ترابری و مهندسی و تعمیرات و حتی تهیه و تولید قطعات یدکی ماشین آلات و سلاحها و ساخت اسلحه از جمله سلاحهای جنگی و خمپاره انداز و غیره می شد. حضور ایثارگران جهاد سازندگی به مثابه قطره ای از دریای خروشان امت حزب الله در سنگرها و صحنه های نبرد، تاثیر شگرفی در تقویت و حمایت جبهه ها و گشودن راههای جدید دفاع و کوتاه کردن دست متجاوزین داشت که به تدریج با سازماندهی نیروهای مسئول در جنگ، حضور جهاد سازندگی در جبهه های نبرد هر روز شکل مشخص تر با ابعاد دقیقتر و حساستری پیدا نمود. به دلیل گستردگی کوششها و فعالیتهای ایثارگران جهاد سازندگی در روزهای اولیه شروع جنگ، تشکیلات و سازمان خاصی وجود نداشت و حضور جهاد در جنگ حرکتی خوجوش و مردمی بود و از لحاظ تشکیلاتی بسیار ساده و غیر متمرکز و جهاد استانها هر یک به منطقه ای رفته و در آنجا مستقر شدند و اولویت هم با جبهه های جنوب بود. هر استان در مرکز خود ستاد پشتیبانی جنگ را بوجود آورد تا بتواند پشتیبانی های تدارکاتی و لجستیکی را به منطقه خود ارسال کند. در واقع ستاد پشتیبانی جهاد استانها زودتر از ستاد پشتیبانی دفتر مرکزی شکل گرفتند و دلیلش هم خودجوش و مردمی بودن این هسته ها بود. در سال ۱۳۶۰ ستاد پشتیبانی دفتر مرکزی تاسیس شد.

۷- شکل گیری پشتیبانی مهندسی جنگ جهاد سازندگی

با توجه به تجارب فعالیتهای عمرانی جهاد سازندگی در مناطق روستایی و نقاط محروم کشور از یک سو، و اهمیت فوق العاده زیاد موضوع مهندسی در پیشرفت و پیشبرد عملیات های رزمندگان اسلام از سوی دیگر، به تدریج جهاد سازندگی جهت گیری فعالیتهای پشتیبانی خود را به سمت مهندسی جنگ سوق داد؛ تا اینکه بعد از مدتی، جهاد سازندگی به عنوان محور و متولی اصلی فعالیت های مهندسی در جبهه های جنگ مطرح شد. در مجموع می توان برخی از دلایل و انگیزه های اصلی جهت گیری فعالیتهای جهاد سازندگی به سمت مهندسی جنگ را به شرح زیر خلاصه کرد:

۱- وجود تجربیات کارهای عمرانی در نقاط محروم کشور پس از پیروزی انقلاب اسلامی توسط جهاد سازندگی

۲- وجود امکانات، ادوات و ماشین آلات مهندسی در تشکیلات جهاد سازندگی

۳- ارتباط تنگاتنگ با مردم به ویژه نیروهای متخصص

۴- احساس نیاز شدید به فعالیتهای مهندسی در جبهه ها

۵- نمود عینی برخی از اقدامات مهندسی جهاد سازندگی که در اوایل جنگ انجام گرفت.

۶- نقش کلیدی و محوری که فعالیتهای مهندسی در روند پیشرفت جنگ و پیروزی عملیات داشت.

پشتیبانی مهندسی جنگ جهاد سازندگی در طول جنگ، رکن اصلی و جوهره اصلی تشکیلات پشتیبانی جنگ را تشکیل داده و قسمت اعظم امکانات جهاد در جنگ به این بخش اختصاص یافت. این موضوع را از دو دیدگاه می توان مورد بررسی قرار داد:

۷-۱- رسالت عملیات مهندسی در جنگ

رسالت عملیات مهندسی در به تثبیت رسانیدن عملیتهای رزمندگان اسلام بر علیه قوای دشمن خلاصه و تفسیر می شود. بدین معنی که هر گاه عملیات مهندسی نمی توانست نقش خود را به نحو احسن و طبق برنامه انجام دهد، ضمانتی برای حفظ و بقای عملیاتها وجود نداشت؛ علاوه بر آنکه در حین عملیات خسارات بسیار زیادی از لحاظ جانی و مالی وارد می شد. وجود ثبات در جبهه ها در رابطه با عملیات مهندسی و مراحل مختلف عملیاتها متفاوت بود ولی محور اصلی تمامی فعالیتهای مهندسی در مراحل مختلف جنگ در به ثبات رسانیدن خطوط عملیاتی رزمندگان اسلام مشترک بود؛ برای مثال اگر در حین عملیات، واحد مهندسی نمی توانست طبق برنامه های از پیش تعیین شده اقدام به احداث خاکریز کند، اطمینانی نسبت به حفظ دستاوردهای عملیاتها و مقاومت در مقابل پاتکهای (ضد حمله) دشمن وجود نداشت. همچنین در رابطه با احداث جاده در نقاط کور و ایجاد محورهای نفوذی و یا احداث پل بر روی رودخانه ها و آبروها جهت عبور رزمندگان اسلام و ... که همه نمایانگر نقش جهاد سازندگی و رسالت عملیات مهندسی در ایجاد ((ثبات)) و ((تامین)) در خطوط مقدم جبهه ها در حد امکانات و عوامل تشکیلاتی ((پشتیبانی جنگ جهاد)) بود.

۷-۲- ابعاد گوناگون عملیات مهندسی در مراحل مختلف جنگ

با تقسیم مراحل مختلف عملیاتی به سه بخش ((حین عملیات)) و ((بعد از عملیات)) باید اذعان داشت که واحد مهندسی در تمامی مراحل عملیات حضور داشت و مسئولیتهای مختلفی را به دوش می کشید. فصل مشترک تمامی فعالیتهای مهندسی در عملیاتها در ((تثبیت)) و ((تامین)) خلاصه می شد ولی به وجوه و مصداق امر ((تثبیت)) در زیر اشاره می شود.

۷-۲-۱- قبل از عملیات

مصدق مشخص ((تثبیت)) در فعالیتهای جهاد سازندگی قبل از عملیات را می توان ((آماده سازی)) منطقه و ... جهت عملیات رزمندگان اسلام علیه دشمن نامگذاری کرد. در ((آماده سازی)) فعالیتهایی همچون راه سازی، پل سازی، احداث اورژانس و سایت و ... انجام می گرفت که در چهارچوب((تثبیت)) خلاصه و تفسیر می شود. برای مثال می توان از احداث جاده مشهور نفوذی در منطقه رملی(سنگ ریزه) در عملیات طریق القدس را نام برد.

۷-۲-۲- حین عملیات

مصدق مشخص((تثبیت)) در فعالیتهای جهاد سازندگی در حین عملیاتها به ((سرانجام)) رسانیدن عملیات بود. بدین معنی که اگر هماهنگ با نفوذ رزمندگان اسلام واحد مهندسی نمی توانست موفق به احداث خاکریز شود، سرنوشت عملیاتها در پرده ابهام باقی می ماند و ضمانتی در ((بقا)) عملیاتها وجود نداشت.

۷-۲-۳- بعد از عملیات

مصدق مشخص((تثبیت))در فعالیتهای جهاد سازندگی بعد از عملیات در ((حفظ)) و ((نگهداری)) دستاوردهای عملیات رزمندگان اسلام خلاصه می شد. جهاد سازندگی با تمام قوا همچون قبل و حین عملیات در جبهه ها حضور داشت و به اجرای طرحها و برنامه های عملیات مهندسی که مضمون آنها در برگزیده((حفظ)) دستاوردهای عملیاتی رزمندگان بود، تلاش می کرد.

اهداف تشکیل پشتیبانی مهندسی جنگ جهاد سازندگی را می توان به شرح ذیل بر شمرد:

- ۱- تامین نیازهای جنگ بر اساس ماموریتهای محوله
- ۲- تامین نیازهای تدارکاتی جنگ با استفاده از کمکهای مردمی
- ۳- پشتیبانی و همکاری در زمینه تعمیرات، تبلیغات و بهداشت جنگ
- ۴- انجام تحقیقات مهندسی به منظور رفع نیازمندیهای جنگ
- ۵- بسیج نیروهای مردمی برای انجام وظایف محوله
- ۶- استفاده و به کارگیری از امکانات وسیع فنی و تخصصی جهاد سازندگی در جنگ
- ۷- انتقال ارزشها و روح عرفانی حاکم در جبهه به جهاد سازندگی و دیگر اقشار مردم

۸- نقش جهاد سازندگی در عملیاتها

پس از آنکه در شرایط نابسامان کشور که نشات گرفته از طبیعت انقلابهای بزرگ است، رژیم بعثی عراق توانست با ارتش مجهز و تقویت شده خود بخشهایی از خاک ایران را به تصرف در آورد، مقاومت نیروهای مسلح و مردمی روز به روز شکل سازمان یافته تر و منسجم تری به خود گرفت تا اینکه به انجام عملیاتیهای پیروزمندانه و بازپس گیری مناطق اشغال شده منجر شد. جهاد سازندگی هم مانند سایر نیروهای حاضر در جبهه، با گذشت زمان توانست سازمان یافته تر در جنگ ایفای نقش کند. یکی از محورهای مهم فعالیت جهادگران شرکت در عملیاتیهای رزمندگان اسلام بود. به طور کلی جهاد سازندگی در هر عملیات سه مرحله کار مهندسی انجام می داد:

۱- کارهای قبل از عملیات همچون جاده سازی در کوهها و تپه های صعب العبور و احداث پلهای مناسب و خارج کردن جاده های قبلی از دید دشمن برای شب عملیات، احداث بیمارستانهای صحرائی، احداث سنگرهای توپخانه و مقرهای تاکتیکی.

۲- شرکت در عملیات هنگام پیشروی به همراه رزم آوران اسلام و باز کردن راه برای عبور آنان و احداث خاکریز، سنگر، آشیانه توپ و تانک و استقرار در مواضع به دست آمده تا آخرین پاتکها و ضد حمله های دشمن و تقویت و دو جداره کردن خاکریزها و زدن پل و جاده های مورد نیاز که با سرعت باید احداث می شد.

۳- کارهای بعد از عملیات همچون خارج کردن جاده هایی که در عملیات به صورت موقت احداث گشته بود از دید دشمن، ساختن پلها به صورت اساسی در مسیر جاده های تدارکاتی، راهداری و برف روبی و بازنگهداشتن جاده های تدارکاتی و ارتباطی و غیره. قابل توجه اینکه جهاد در همه ۱۶۲ عملیات رزمندگان اسلام نقش داشته است.

۹- ابتکارات جهاد سازندگی در جنگ

یکی از مهمترین عوامل پیروزی در جنگها، ابتکارات و نوآوری نیروهای درگیر در جنگ است. نگاهی به عملیاتهای موفق رزمندگان اسلام در طول هشت سال دفاع مقدس، این نکته را به خوبی روشن می سازد. ابتکارات با میسر ساختن حداکثر استفاده از امکانات موجود، ضمن کاهش هزینه ها، توانایی های پیش بینی نشده ای را به وجود می آورد که در صورت استفاده سریع و به موقع از آن، موفقیتهای بزرگی را به دنبال خواهد داشت. جهاد سازندگی به عنوان یکی از ضلع های مهم نیروهای ایران در دفاع مقدس با ابتکارات فراوان خود در پشتیبانی مهندسی جنگ، زمینه ساز بسیاری از موفقیتها برای رزمندگان اسلام بود.

۱۰- نتیجه گیری

جهاد سازندگی یکی از ارگان هایی است که می توان آن را جزء معجزات انقلاب اسلامی به حساب آورد و این نهاد انقلابی به معنایی، بسیج صادقانه ترین نیروها در راه سازندگی جامعه ای است که در طول سالیان دراز قبل از انقلاب به انواع بدبختی ها و مصیبت ها دچار شده است. آن روز که جهاد سازندگی به وجود آمد، یقیناً هیچ ارگانی از ارگان های کشور نمی توانست به ترمیم خرابی ها و ایجاد سازندگی به شکل مطلوب و به نحوی که جهاد متصدی آن است بپردازد. خوشبختانه چون یک نهاد کاملاً انقلابی بود توانست عناصر انقلابی را هم در خود جذب کند و همان طور که آشکار شد جهاد سازندگی در سراسر کشور به دست جوانان انقلابی کشور و برادران و خواهران مسلمانی که از عمق روح و جانشان به اسلام و انقلاب اسلامی ایمان داشتند، توانست بسیاری از مشکلات مردم را حل برطرف کند.

زحمات بدون وقفه جهاد، این سنگسازان بی سنگر، در دفاع مقدس از جمله مسائلی است که ترسیم آن در قالب الفاظ نمی گنجد. عشق جهاد در خدمت به اسلام و مردم، چشم دل عاشقان خدمت به دین و مردم را روشن نموده است. شجاعت دلیر مردان و شیر زنان جهادی، در جهاد علیه کفر و بیداد، زبانزد خاص و عام است. وسعت دامنه گذشت و ایثار مردان و زنان جهاد، جنگ و صلح، بزرگ و کوچک، فقیر و غنی این مرز و بوم گرفته است. جهاد شمایل دنیای آزادی و استقلال در عرصه کار و تلاش و پیکار علیه فقر و تنگدستی و رذالت و ذلت است.

شهید مظلوم دکتر بهشتی (ره) می فرمایند: ما باید مدیریت جدید خلق کنیم تا بتوانیم الگویی درست کنیم و مدیریتهای قبلی را به هم بزنییم و بر اساس این مدیریت جدید کشور را اداره کنیم.

منابع و ماخذ

- [۱] فارسی، جلال الدین، (۱۳۷۴)، " فرهنگ واژه های انقلاب اسلامی"، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگی امام رضا(ع).
- [۲] نهج البلاغه
- [۳] صحیفه نور، جلد هفتم
- [۴] هیأت نویسندگان دفتر عقیدتی فرماندهی معظم کل قوا، (۱۳۷۷)، " روزها و رویدادها"، جلد اول، چاپ دوم، تهران، انتشارات رامین.
- [۵] ایروانی، محمد جواد، (۱۳۷۷)، "نهاد گرایی و جهاد سازندگی"، چاپ اول، تهران، انتشارات اداره روابط عمومی وزارت جهاد سازندگی.

اولین همایش علمی مدیریت جهادی

www.JahadiConf.Com